

Слободан ВУКИЋЕВИЋ*

СОЦИЈАЛНА ЕКОЛОГИЈА И АНДРАГОГИЈА

1. ЉУДСКО ДРУШТВО – ПРИРОДА: СОЦИОЛОШКИ ПРИСТУП

Многе природне науке проучавају феномен природне равнотеже и одржавање складне динамике природних процеса на Земљи. Свака са свог становишта проучава биолошке, физичке, хемијске, геолошке, астрофизичке и друге феномене и законе очувања природе, узроке и посљедице њеног нарушавања.

С обзиром на то, да човјек и његова заједница не могу опстати без природе *социјална екологија* има задатак да проучава и типизира различите међузависности, људског друштва и природе.

То је задатак на који не могу одговорити природне науке, јер једноставно није у њиховом домену. У питању је понашање друштва према природи и понашање човјека као друштвеног бића према природи. Научно разумијевање, тумачење и објашњавање друштва и човјека као друштвеног бића јесте предмет социолошке науке у оквиру чега је и однос друштва и човјека према природи што проучава социјална екологија као посебна грана социолошке науке.

Проучавање и идентификовање различитих типова међузависности људског друштва и природе с аспекта понашања друштва и човјека према природи, Социјална екологија реализује као посебна грана социолошке науке. То значи да Социјална екологија у изучавању односа друштва и природе полази од општих социолошких сазнања и метода социолошке науке, прије свега социолошког одређења појма људског друштва и појма човјека као друштвеног бића, односно бића заједнице. Нужно је, према томе, проучавање и идентификовање типова међузависности људског друштва и природе са становишта конституисаних дру-

* Редовни професор Универзитета Црне Горе у пензији

штвених односа, институција и организација као и са становишта социоантропогенезе човјека као друштвеног бића. Социолошка типологија еколошких феномена може се извести на бази диференциране анализе утицаја посебних онтолошких садржаја друштвене цјелине: друштвених односа, институција, организација, формалне и неформалне структуре друштва и посебних онтолошких садржаја тоталитета човјека, а то значи културног, радног, политичког, породичног, етничког, религијског, емотивног садржаја његовог бића и бивствовања.

Социјална екологија однос друштва и природе као еколошки феномен мора проучавати као цјеловиту друштвену појаву која је „пратила” све фазе развитка друштва у његовој историји. Теорија и анализа историје еколошког феномена је неопходна за цјеловито социолошко разумијевање, тумачење и објашњавање еколошког феномена и у савременом друштву.

Познато је да се човјек издвојио из непосредног састава природе, непосредног припадништва природи, али то не значи да је потпуно напустио природу. Човјек не само да је по поријеклу природно биће, његова укупна егзистенција и даље је неодвојива од закона природе који се директно односе на његову био-физиолошку структуру и која је основа његове култивисане друштвене природе. Човјек је у зависности од одређених строгих природних услова, климатских, геолошких, географских, хидрографских, ботаничких, зоолошких и других својстава природе, као и сва друга жива бића.

Међутим, човјек као друштвено и духовно биће, развио је читав систем односа према природи који се јављају у специфичном виду и имају специфичне последице како за природу, тако и за друштво и човјека.

Социолошка наука већ има прецизна научна сазнања о утицају природних фактора на људску заједницу у свим фазама њеног историјског постојања. Тај утицај је двострук:

1. сложеност и цјелина природних фактора: географских, топографских, климатских, хидрографских, геолошких и других природних услова битно дјелују на материјалну егзистенцију друштва (удаљености, начине и средства комуникације и транспорта, на демографске, привредне, војне распореде ресурса, на стил грађевинарства и начин живота у вези с тим и слично);

2. природни услови донекле дјелују и на менталну егзистенцију друштва и његову производњу и организацију друштвеног живота уопште (на основне црте једног народа, начине изражавања духовности – умјетност, пјесништво, митологија, знање, свечаности, представе, сара-

дњу са другима, конституисање институција, облика владавине и слично). Хегел у својој Филозофији историје даје систематизацију према којој је сточарство занимање брдских предјела, ратарство и образовање за занате посао је равница, а трговина и поморство су трећи принцип. Патријархална самосталност је уско повезана са сточарством, власништво и однос господара и роба са ратарством и занатом, а трговина и поморство са грађанским слободама).

Овакву предметну одређеност Социјалне екологије Озрен Жунец узима као основу да је означи као фундаменталну екологију. „Проширење знанственог интереса социјалне екологије на истраживање утјецаја природних чинилаца на духовни и душевни устрој назвали бисмо фундаменталном екологијом и дали јој статус духовнознанствене дисциплине; оно прво зато што природним факторима покренута и устројена ментална активност претходи или је барем темељ разумијевања еколошког проблема како у природнознанственом тако и у друштвенознанственом аспекту, а ово друго стога што се ради о предмету који измиче овим двјема „класичним” дисциплинама екологије” (Жунец, 1989, 12). За потврду ове своје тезе, између осталог, Жунец наводи примјер Египта и Грчке: „Форме духа и природне форме реалног простора стоје овдје у јасном односу: египатски простор је не само сложен од равних црта (Херодот вели да због канала земља нема ни коња ни кола иако је „сва равна”, 2, 108), него је и осјетилно бесконачан; за Грке су црта, равнина и бесконачност напротив само мисаоне категорије” (Жунец, 1989, 13). У таквим условима практична неприменљивост геометрије у грчком простору усмјерава је на нестварни и мисаони простор, док се египатска геометрија никад не ослобађа практичности.”

Ово је само један моменат предметности Социјалне екологије који је значајан, али се не смије остати на њему, јер би то значило да остајемо на једносмјерном и апсолутном детерминизму природних фактора духовног и друштвеног живота људи. „Облике духовности, дакако, није могуће напросто дедуцирати из природних увјета, јер једнакост потоњих никада неће произвести једнакост првих” (Жунец, 1989, 14). Социолошко разматрање утицаја природних фактора на духовни и друштвени живот људи и њихових заједница мора полазити од неспорне чињенице да је човјек субјект тог односа који самом односу креативно улива и духовност и друштвеност.

Човјекова позиција као субјекта успоставља обрнути ред у схватању утицаја природних фактора на духовни и друштвени живот људи и њихових заједница. „Можемо стога казати да је утјецај природних фак-

тора и феномена на људску духовност схватљив понајприје као активност самог духа, а тек потом као „утјецај” самих природних фактора” (Жунец, 1989, 14). То једноставно значи да било који однос човјека са природом не можемо посматрати као једноставно прилагођавање човјека природним условима. Човјек је главни креатор тог односа, што не значи ни у ком случају да је у позицији тоталног подчињавања природе себи и својим плановима и замислима. Успостављање односа човјек-природа на бази антропоцентризма не би било противно само природи, него још више самом опстанку човјека. То убједљиво показује укупна досадашња историја, нарочито савремена друштвена збиља. Однос човјека према природи испољава се прије свега као однос човјека према својој генеричкој суштини.

2. ПРЕДМЕТ СОЦИЈАЛНЕ ЕКОЛОГИЈЕ

Очигледно, друштвено значење еколошког феномена финализује се и цјеловито опредмеђује у конституисаном односу човјека и његове заједнице према природи који уједно садржи и човјекову рецепцију (свјесну, сензибилну, Научно-образовну, умјетничку, религијску, политичку) утицаја природних фактора на духовност и производњу друштвеног живота у цјелини. Таква предметност Социјалне екологије је квалификује као фундаменталну науку о еколошком феномену. Веза која произилази из односа човјека према природи даје смисао том односу и усмјерава човјеково дјеловање и дјеловање његове заједнице према природи. Пракса која настаје у укупној организацији друштва од микро нивоа до глобалног нивоа, руралне и урбане уређености, начина живота, има секундарни карактер, јер је изведена из култивисаног односа човјека према природи. Наравно процес култивисања тог односа текао је у непрестаном споју и међузависности с природом, а не никако у неком „безваздушном” простору ван природе.

Цјелину еколошког феномена Социјална екологија не може Научно разумјети, тумачити и објаснити изучавајући само савремена друштва. „Социјална екологија, оријентирана на модерно друштво, успоставља се као дисциплина која познаје заправо само један однос природе и друштва, а тај је агресивни наступ човјека спрам природе, па се екологија конституирала као знање и истраживање тог односа и на томе засноване и из тога изведене идеје човјека, друштва и природе, поставши тако углавном знаност еколошке катастрофе. Фундаментална екологија морала би стога узнастојати око проналажења и истраживања и

других могућих односа те у томе опет задобити и другачије појмове човјека, природе, друштва” (Жунец, 1989, 20).

Најопштије можемо рећи да је Социјална екологија наука која проучава везу која се успоставља између човјека и његове заједнице, са једне стране и природе са друге стране. Ова веза садржи и испољава читав сплет међусобних односа и утицаја између човјека и његове заједнице и природе и последице које из те везе произилазе и за једну и за другу страну.

Социјална екологија је грана, или посебна дисциплина, социолошке науке што значи да у теоријском и емпиријском изучавању односа друштва и природе полази од општих сазнања социолошке науке. Општа социолошка сазнања служе социјалној екологији као теоријско полазиште у заснивању еколошке теорије за социолошко разумијевање, тумачење и објашњење сложене везе друштва и природе.

Социолошка еколошка теорија разматра:

- појам човјека и његову људску природу у односу на природу;
- појам друштва у смислу конституисаних друштвених односа, институција и организација и у смислу остваривања генеричке суштине човјека са становишта међузависности са природом;
- руралну организацију друштва у односу са природом;
- урбану организацију друштва у односу са природом;
- еманципацију свијести о односу човјека, друштва и природе;
- еманципацију сензибилитета у погледу односа човјека, друштва и природе;
- карактер друштвеног поретка са становишта одрживог и уравнотеженог односа човјек-природа-друштво;
- глобалне тенденције у развоју људског друштва и еколошки феномен;
- локално друштво и еколошки феномен;
- општи однос и ставови грађана према еколошким феноменима;
- друштвене промјене и екологија;
- „присилни раст”, тржиште и екологија;
- наука и техника у служби екологије;
- култура и екологија;
- образовање и екологија;
- начин финансирања заштите природе;
- организација професионалних еколошких служби;
- екоменаџмент и еколошко управљање квалитетом;
- одговорност и контрола у екологији;
- етички аспекти односа човјека, друштва и природе;
- идеолошко-политичка структура друштва и еколошки феномен;

- институционално-правна структура друштва и еколошки феномен;
- привредна структура друштва и еколошки феномен;
- свакодневни живот и еколошки феномен;
- култура и еколошки феномен;
- морал и еколошки феномен;
- заштита на раду и еколошки феномен;
- систем информисања и еколошки феномен;
- удружења грађана и еколошки феномен;
- млади и еколошки феномен;
- екологија и јавно мњење;
- организованост и активност институција и организација из домена екологије;
- информисаност и еколошки феномен;
- компаративна истраживања еколошких феномена;
- екологија и локална заједница;
- професионализација и бирократизација и еколошки феномен;
- породица и породична култура и еколошки феномен;
- систем образовања и еколошки феномен;
- школа и еколошки феномен;

3. АНДРАГОШКИ АСПЕКТИ ЕКОЛОШКОГ ФЕНОМЕНА

Овдје полазимо од следећег одређења андрагогије: „Андрагогија се, према томе, може одредити као Научна дисциплина која проучава проблеме образовања и учења одраслих у свим њиховим манифестацијама и испољавањима, било формалним или неформалним, организованим или самоуспјераваним” (Савићевић, 1991, 196).

На бази изложене онтологије еколошког феномена и наведеног одређења предмета андрагошке науке можемо експлицирати битне андрагошке задатке у разумијевању и прогресивном усмјеравању односа човјека, природе и друштва.

Када је у питању учење и образовање одраслих у домену екологије, андрагогија не може занемарити кардиналну чињеницу природним факторима детерминисан менталитет у виду духовног устројства, начина мишљења, схватања, склоности, сензибилитета једног човјека и његове заједнице. Ова чињеница јесте један од темеља Научног, па самим тим и андрагошког разумијевања еколошког феномена. То свакако не значи, да андрагогија, као што смо видјели ни социјална екологија, прихвата апсолутни детерминизам природних фактора духовног и друштвеног живота људи, а то значи ни њиховог односа према, или са, природом.

Андрагогија, као и социјална екологија, у конципирању образовања и учења одраслих у вези са утицајем природних фактора на духовни и друштвени живот људи и њихових заједница, мора полазити од чињенице да је човјек субјект тог односа који самом том односу креативно улива духовност и друштвеност.

Човјекова позиција као субјекта успоставља обрнути ред у схватању утицаја природних фактора на духовни и друштвени живот људи и њихових заједница. Тај утицај може бити прогресиван за природу, човјека и његову заједницу, али и катастрофичан, како нам показује стање савременог свијета у односу према природи, човјековој природи и природи уопште.

Какав ће смјер имати тај утицај, неспорно, много зависи и од карактера образовања и учења у свим животним добима. Каква ће бити активност самог духа у односу на природу сигурно много зависи од начина и карактера образовања и учења у свим животним добима, а то значи и у добу одраслих људи што је ексклузивни предмет андрагогије.

Андрагогија у том смислу не смије конципирати образовање одраслих на бази антропоцентризма, јер би то било противно, не само природи, него још више самом опстанку човјека и његовој генеричкој суштини. То убједљиво показује цјелокупна историја, поготово друштвена збиља савременог друштва.

Андрагошка наука кроз домен образовања и учења одраслих у оквиру екологије има априорни и апостериорни карактер. Ако однос човјека и његове заједнице према природи неизоставно садржи и човјекову перцепцију утицаја природних фактора на духовност и производњу друштвеног живота, онда је неспорно да андрагошки домен учења и образовања одраслих има значајно мјесто како у приступу природи тако и у сагледавању последица које настају човјековим односом према природи. Карактер перманентног образовања и учења битно ће утицати на смисао везе која се успоставља између човјека и природе, а то значи битно ће усмјеравати дјеловање човјека и његове заједнице према природи. Ради се о процесу култивисања човјекове природе саме и у том контексту човјековог односа према природи. Андрагошки садржаји у овом домену морају имати историјски континуитет, јер се цијеловит човјеков однос према природи не може разумијевати, тумачити и усмјеравати имајући у виду само савремена друштва. Савремена друштва се карактеришу агресивним односом према природи, па би било веома једнострано задржавати андрагошко знање, како на нивоу метода

приступа, тако и на нивоу метода примјене, у том оквиру, уском оквиру и за човјека и његову заједницу и за природу.

То би значило редуковање појма човјека и друштва и њиховог односа према природи на нивоу презентизма, а то значи запостављање динамике генеричке суштине човјека и његове заједнице. У тој динамици човјек не напушта природу, ни своју властиту природу, већ се ради о култивисању односа према природи уопште, и према својој властитој природи, а у процесу култивисања перманентно образовање и учење има незамењиву улогу. У том смислу Ђуро Шушњић упозорава: „Све што човјек чини у својој природној, друштвеној и духовној средини требало би да буде вредновано и са етичког становишта: морал је систем моралних норми који регулише не само дужности човјека према човјеку, него и човјеков однос према животињама, биљкама, минералима... Тако се, у ствари, морални однос проширује и продубљује са односа човјека према богу, према другом човјеку, према самом себи, и на односе према свим живим и неживим бићима у свету. Тиме се ствара једна нова свест, свест о вредности животне средине: сви облици живота на земљи морају се уважавати те о њима водити брига. Тако појам животна средина обухвата не само природну него и друштвену и духовну средину. Ако су до сада морална мерила била ограничена на особе, дошло је време да се она универзализују. Алберт Швајцер је записао: „Ја сам живот који хоће да живи усред живота који такође хоће да живи”. (Шушњић и Вукићевић, 2005, 15). А Волерстин додаје: „Да се сруше вјештачке границе између људи и природе, да се призна да и људи и природа чине део једног јединственог универзума, уоквиреног стрелом времена”. (Волерстин, 1997, 27) Комплексан приступ разумијевању односа човјека према природи у савременом друштву веома се компликује у дубини произведене кризе саме људске природе. Антрополози упозоравају: „Није више питање каква је човјекова природа, него је доведено у питање да ли нам је она уопште потребна? Данас је човјек на прагу, да више не одређује себе као човјека” (Секулић, 2002, 365). А човјек мора себе да одреди као човјека у друштву и у природи!

Очигледно, андрагогија, која би се оријентисала само на савремено-модерно друштво имала би у виду само један однос човјека према природи што би значило једностране програме образовања и учења одраслих о односу човјека према природи. Ти једностране програме би занемаривали генеричку суштину човјека и људске заједнице и наравно, суштину природе. Из тога би, логично, следовало једнострано тумачење међузависности човјека, друштва и природе. Андрагогија мо-

же превазићи ове једностраности уколико уважи неопходност да се изнова филозофски, социолошки, антрополошки, психолошки протумачи цјеловитост историјског тока међузависности човјека, природе и људске заједнице. У том интердисциплинарном склопу, андрагогија, користећи резултате назначених дисциплина, може засновати Научно утемељене програме и методе образовања и учења одраслих у домену еколошког феномена то јест еколошког образовања одраслих.

Посебан задатак андрагошке науке јесте конципирање и конституисање одговарајућих образовних институција у домену еколошког образовања одраслих.

Еколошки проблем јесте пар ехелланце цивилизацијски проблем савременог друштва. Међутим, ово сазнање остаје пука апстракција која нам не значи много уколико еколошки проблем не дефинишемо као локални проблем. То не значи занемаривање општих сазнања и принципа, али значи уважавање оних теорија и принципа које су потврђене у емпиријским уопштавањима. Једино на тај начин можемо бити спашени од лутања, непромишљених корака, понашања и поступака.

Афирмисање локалног приступа у изучавању еколошког проблема не значи прихватање парцијалног посматрања једног тако комплексног феномена какав је еколошки. Локални приступ представља прелаз са опште теорије и ширих емпиријских истраживања на примијењени, практични ниво изучавања и стварања Научно-стручног знања који такође мора имати своју теорију, своје методе, стратегију, тактику и средства.

У свакој локалној средини имамо специфичне параметре човјекове околине и њихов однос са појединим производњама и активностима. Уз то су специфични елементи културе, морала, психологије понашања појединаца, група, институција који пресудно утичу на формирање еколошке свијести и сензибилитета. Све то чини сваку средину посебном, са својом „логицом ситуације” коју можемо еколошки разумијевати, тумачити и практично дјеловати на основу конкретних интердисциплинарних истраживања Социјална екологија и андрагогија на овом плану имају посебно одговорну научну, културну и моралну обавезу, а Црна Гора као еколошка држава државничку друштвено-политичку обавезу да им омогући да на овом плану реализују темељна интердисциплинарна Научна истраживања. Једино на тај начин еколошки планови и програми, краткорочни и дугорочни, на којима се управо ових дана ради у Црној Гори неће имати утопистички карактер чије утопијско нема основа да се реализује, већ представљати реалне утопије чије утопијско има реално утемељење да се реализује то јест да пређе у историјско.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жунец, Озрен (1989) *Фундаментална екологија: социјална екологија као духовно-знанствена дисциплина*, Загреб
Социолошко друштво хрватске, Зборник: Еколошке дилеме
2. Вукићевић, Слободан (2005), *Социологија-филозофске претпоставке и темељни појмови*, Београд-Никшић, Плато, Филозофски факултет
3. Вукићевић, Слободан (1995), *Идеал и стварност екоменаџмента*, Никшић, СО служба заштите природе
4. Вукићевић, Слободан (1998), *Симулирање промјене*, Подгорица, Универзитет Црне Горе
5. Вукићевић, Слободан (1991), *Однос социологије рада и андрагогије*, Београд, Институт за педагогију и андрагогију
Зборник: Правци развоја теорије и праксе образовања одраслих
6. Савићевић, М. Душан (1991), *Савремена схватања андрагогије*, Београд, Институт за педагогију и андрагогију и Просвета
7. Волерстин, Имануел и др. (1997), *Како отворити друштвене науке*, Подгорица, ЦИД
8. Секулић, Нада (2002), *Постмодернизам и крај антропологије*, Београд, Социологија 4.

Slobodan VUKIĆEVIĆ

SOCIAL ECOLOGY AND ANDRAGOGY

Summary

Social meaning, importance and sense of ecology phenomenon finalizes and gets its statement reality in constitutional relationship between man and its society toward environment. The point is society and mans behaving as social being toward environment, having in mind caus for preserving nature and directing attention to human factor and the consequences of its derange. The subject of social ecology defined like this quolifies it as fundamental science about ecology phenomenon.

The character of permanent education, expecially education and teaching of the adults, which is exsclusive subject of andragogy, will gretly influence as in aproatch to the environment such as in perceving consequences that are the result of human behaving to the environment.

Based on underlined determination of social ecology and andragogy, importance of its interdisciplinary relation in scinetific understanding of ecology phenomenon is differentiating.